

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΙΚΑ ΕΙΔΗ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥΣ

1. Εισαγωγή

Στο άρθρο αυτό επιχειρείται μια παρουσίαση της έννοιας των κειμενικών ειδών, η οποία έχει λάβει διάφορες διαστάσεις μέσα από τις ποικίλες επιστημονικές προσεγγίσεις. Οι τελευταίες συμβολές στον χώρο φαίνεται ότι εγγυώνται μια γνωσιακή-δυναμική θεώρηση που λύνει αποτελεσματικά προβλήματα της απαιτητικής διδασκαλίας των κειμενικών ειδών.

2. Η έννοια του είδους (genre)

Οι όροι *κειμενικός τύπος (text type)*, *τύπος λόγου (discourse type)* και *τύπος διεπίδρασης (activity type)* αποτελούν ένα είδος ταξινομικού «γενότυπου» που προικίζει τα κείμενα με συστηματικές συσχετίσεις μορφής, περιεχομένου και περιβάλλοντος. Τον ίδιο ταξινομικό χαρακτήρα φέρουν και οι όροι *γένος, είδος* οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια και στη γλωσσολογική μελέτη.

Τη θολή έννοια του *είδους (genre)* προσπαθεί να αποσαφηνίσει ο Swales ορίζοντάς την ως «τάξη επικοινωνιακών γεγονότων». Το επικοινωνιακό γεγονός δεν περιλαμβάνει μόνο τον λόγο-κείμενο, παρόλο που ο γλωσσικός κώδικας παίζει σημαντικό και αδιαμφισβήτητο ρόλο στην επικοινωνία, αλλά εμπεριέχει και συνεξετάζει τους συμμετέχοντες και το ιστορικό και πολιτιστικό περιβάλλον της παραγωγής και της πρόσληψης του γεγονότος¹. Βασικό κριτήριο ένταξης ενός κειμένου σε ένα είδος αποτελεί το σύνολο των επικοινωνιακών στόχων οι οποίοι υποβάλλουν ορισμένη σχηματική-γνωσιακή οργάνωση στον λόγο και κατευθύνουν προς συγκεκριμένες επιλογές που αφορούν στην οργάνωση του περιεχομένου και στη μορφική συγκρότησή του. Ο επικοινωνιακός στόχος ενός είδους αναγνωρίζεται από τα μέλη μιας κοινότητας μέσα στην οποία αυτό καλλιεργείται και αναπτύσσεται (π.χ. η επιστημονική κοινότητα αναγνωρίζει τους στόχους ενός επιστημονικού άρθρου). Τα διάφορα κειμενικά είδη συγκρινόμενα ως προς τον στόχο, τη μορφή, τη δόμηση και ιδιαίτερα τις προσδοκίες των μελών της συγκεκριμένης κοινότητας,

---

1. Swales (1990: 45-46).

διαφοροποιούνται ως προς τον βαθμό της πρωτοτυπικότητάς τους. Μπορούν, δηλαδή, να πλησιάζουν περισσότερο ή λιγότερο στα πρωτοτυπικά χαρακτηριστικά κάποιου είδους. Οι τελευταίες συμβολές στον χώρο της ανάλυσης των ειδών επαναπροσδιορίζουν το είδος ως ένα φαινόμενο κοινωνικό, προσανατολισμένο σε συγκεκριμένο στόχο, περικειμενοποιημένο και επηρεαζόμενο από το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον εμφάνισής του. Το είδος αντιμετωπίζεται σήμερα, ακολουθώντας την άποψη του Bakhtin, διττά ως στατικό και συγχρόνως δυναμικό φαινόμενο. Στατικό, διότι ως πρότυπο και σχήμα κανονιστικό αναδεικνύει και προβάλλει την πρωτοτυπική ρητορική οργάνωση των κειμένων που ανήκουν σε αυτό. Δυναμικό, διότι δεν επιβάλλει την εντοπιζόμενη δομή, αλλά προσφέρει τη δυνατότητα στον χρήστη του κειμένου να την τροποποιήσει ανάλογα με το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον. Έτσι, το σχήμα παραμένει οριοθετημένο αλλά, ταυτόχρονα, ευέλικτο και ανοικτό στις δημιουργικές επεμβάσεις των μελών της συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας, εξαρτημένο άμεσα από τη διαλογική σχέση γλώσσας και περιβάλλοντος. Η δυναμική αυτή και ευέλικτη έννοια του είδους μας επιτρέπει να κατανοήσουμε ευκολότερα τη σχέση μορφής-λειτουργίας, όπως αυτή παρουσιάζεται στα διάφορα κείμενα. Πρέπει να επισημάνουμε, βέβαια, ότι οι ταξινομιές των κειμενικών ειδών είναι συχνά προβληματικές, αφού δεν υπάρχουν γενικά αποδεκτά κριτήρια κατηγοριοποίησης. Κάποιοι μελετητές μιλούν για ένα μικρό αριθμό ειδών, ενώ άλλοι για απεριόριστη ποικιλία κειμενικών τύπων που είναι δύσκολο να ομαδοποιηθούν. Επίσης, γίνονται διακρίσεις ανάμεσα σε ευρύτερες, αφαιρετικές κατηγορίες (*κειμενικά γένη*) και υποκειμένες κειμενικές περιπτώσεις (*κειμενικά είδη, τύποι κειμένου*). Έτσι, η ανάλυση συχνά οδηγεί σε μικρές και ίσως αποσπασματικές περιπτώσεις κειμένων και η εικόνα εστιάζεται στα δένδρα και όχι στο δάσος. Το μειονέκτημα αυτό δεν πρέπει να επηρεάσει την έρευνα των ειδών, διότι κάθε είδος είναι μια ομάδα κειμένων -περιορισμένη ίσως- που όμως αντανάκλα τις προθετικές στρατηγικές του πομπού, τόσο στον τρόπο οργάνωσης του συγκεκριμένου κειμένου, όσο και στη χρήση των λεξικογραμματικών στοιχείων και δομών. Και οι γενικότερες κατηγορίες είναι χρήσιμες αλλά και η μελέτη των ειδών είναι αποκαλυπτική στην περιγραφή της σχέσης μορφής-λειτουργίας και, επομένως, χρήσιμη στη διδασκαλία των λειτουργικών ποικιλιών των διαφόρων κειμένων². Η θεωρία των ειδών (*genre analysis*) παραμένει μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση η οποία και στον ευρύτερο χώρο της ανάλυσης λόγου συμβάλλει θετικά στην κατανόηση αλλά και διδασκαλία των κειμενικών ειδών.

2.1. Επιστημονικές προσεγγίσεις των ειδών λόγου

Η ταξινόμηση των κειμενικών ειδών σε ομάδες με βάση την οργάνωσή τους, την υιοθέτηση συγκεκριμένων γλωσσικών επιλογών, την προθετικότητα του πομπού

---

2. Bhatia (1993: 39).

και τις προσδοκίες του δέκτη απασχόλησε την επιστημονική σκέψη ήδη από την εποχή του Αριστοτέλη (Ποιητική). Συνεχίζει μέχρι τις μέρες μας να αποτελεί κεντρικό θέμα έρευνας σε διάφορους κλάδους, όπως στον λαϊκό πολιτισμό, στη ρητορική, στη θεωρία της λογοτεχνίας, στην παιδαγωγική επιστήμη αλλά και σε διάφορους κλάδους της γλωσσολογικής ανάλυσης: στη γλωσσολογική ανθρωπολογία, στην εθνογραφία της ομιλίας, στην ανάλυση της συνομιλίας, στην κοινωνιολογία της γλώσσας, στην εφαρμοσμένη γλωσσολογία (διδασκαλία της μητρικής και της ξένης γλώσσας) αλλά και στη διδασκαλία της συγγραφής και παραγωγής των διαφόρων ειδών του επιστημονικού-ακαδημαϊκού λόγου ή άλλων κεμμένων σε διάφορα επαγγελματικά πλαίσια επικοινωνίας (professional writing).

Οι προσεγγίσεις είναι πολλές και τα κριτήρια για μια συστηματική κατηγοριοποίηση των κεμμένων ποικίλλουν ανάλογα με το θεωρητικό πρότυπο αλλά και την οπτική γωνία και τη μέθοδο του κάθε ερευνητή³. Τα βασικότερα θέματα τα οποία απασχόλησαν τις παραπάνω προσεγγίσεις είναι η σχέση του κεμμενικού είδους με τη νόηση, τη μνήμη, με τα γνωσιακά σχήματα και με τις ποικίλες μορφές του περιβάλλοντος (κοινωνικοπολιτιστικού-ιδεολογικού), η οργανωτική δόμηση του είδους και οι λεξικογραμματικές επιλογές που πραγματώνουν τις συγκεκριμένες δομές ως στοιχεία βασικά για την κατηγοριοποίησή του.

2.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις του κεμμενικού είδους στον χώρο της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας

Η ένταση και η έμφαση η οποία δόθηκε στην ανάλυση των κεμμενικών ειδών στον χώρο της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, έφερε στο προσκήνιο διάφορες προσεγγίσεις, από τις οποίες δύο είναι κυρίαρχες: αυτή που πηγάζει από τη *συστημική-λειτουργική* ανάλυση και δίνει έμφαση στην κοινωνική-σημειωτική διάσταση της γλώσσας και εκείνη που εισήγαγε ο J. Swales και εντάσσεται στον επιστημονικό χώρο που είναι γνωστός ως *Διδασκαλία των Αγγλικών για ειδικούς σκοπούς (ESP)*.

Α) Η *συστημική-λειτουργική προσέγγιση* (Eggs 1994, Halliday 1995, Martin 1989) ακολουθεί τα διδάγματα των Malinowski και Firth σχετικά με την τοποθέτηση και κατανόηση ενός κεμμένου μέσα στο αυθεντικό κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον δημιουργίας του. Οι έννοιες του *καταστασιακού ιδιώματος (register)* και του *κεμμενικού είδους (genre)* χρησιμοποιούνται από τη συστημική γλωσσολογία ως τεχνικοί όροι για να περιγράψουν τη σχέση μεταξύ του κεμμένου και της συγκεκριμένης επικοινωνιακής κατάστασης, μέσα στην οποία αυτό δημιουργείται και αναπτύσσεται, και για να εξηγήσουν τη σημασία και τη λειτουργία των διαφόρων κεμμενικών ποικιλιών. Ειδικότερα, το καταστασιακό ιδίωμα αντιπροσωπεύει το συγκεκριμένο *καταστασιακό περιβάλλον (context of situation)* ως έναν καταστασιακό

3. Αναλυτικότερα για τη διάκριση των κεμμενικών τύπων και τα κριτήρια καθορισμού τους βλ. Γεωργακοπούλου και Γούτσος (1999: 63-70).

τύπο οριζόμενο από τις κατηγορίες του πεδίου, του τόνου και του τρόπου και επηρεάζει μέσω των μεταβλητών αυτών τις γλωσσικές επιλογές ενός κειμένου στο επίπεδο της σύνταξης και του λεξιλογίου. Η έννοια του είδους ορίζεται με βάση τον κοινωνικό στόχο των κειμένων που ανήκουν σ' αυτό. Αντιπροσωπεύει δε το πολιτιστικό περιβάλλον (*context of culture*) και επιβάλλει στο κείμενο συγκεκριμένη σχηματική δομή. Το κάθε κειμενικό είδος, επομένως, είναι ένας ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται ένας συγκεκριμένος στόχος μέσα σε μια ορισμένη πολιτιστική κοινότητα. Η συστηματική-λειτουργική ανάλυση των κειμενικών ειδών εξετάζει την ιδιαίτερη σχηματική οργάνωση των κειμένων που ανήκουν σε ένα είδος, όπως αποκαλύπτεται μέσα από μια σειρά κειμενικών δομών διαθέσιμων για κάθε είδος, καθώς και τα λεξικογραμματικά στοιχεία τα οποία πραγματώνουν αυτήν την οργάνωση. Η συστηματική προσέγγιση εφαρμόστηκε σε μια ποικιλία διαφορετικών κειμενικών ειδών (εκθέσεις μαθητών, επιστημονικό-ακαδημαϊκό λόγο, συνταγές, επιστολές, βιβλιοκρισίες κ.ά.). Το συστηματικό-λειτουργικό μοντέλο προσέγγισης των κειμενικών ειδών αποτέλεσε τη βάση για τον σχεδιασμό της γλωσσικής εκπαίδευσης (*genre-based education*) στην Αυστραλία όπου βασικός σκοπός του σχολικού προγράμματος υπήρξε η επαφή των διδασκομένων με γραπτά κειμενικά είδη και η κατανόηση της σχέσης μεταξύ της δόμησης ενός κειμενικού είδους και του κοινωνικού συγκεκριμένου του⁴. Η γνώση της οργάνωσης και της λειτουργίας των κειμενικών ειδών θεωρήθηκε απαραίτητη για την αποτελεσματική παραγωγή κειμένων από τους μαθητές σε ανάλογες κοινωνικές περιστάσεις και την επιτυχία των διδασκομένων τόσο στο σχολικό, όσο και στο ευρύτερο και απαιτητικότερο κοινωνικό περιβάλλον.

Β) Σημαντική, επίσης, στην ανάλυση των κειμενικών ειδών είναι η μέθοδος που προτείνεται από τον J. Swales⁵ και έχει εφαρμοσθεί στην ανάλυση κυρίως επιστημονικών-ακαδημαϊκών κειμένων, τα οποία έχουν παραχθεί σε διάφορες πολιτισμικές-γλωσσικές κοινότητες. Στην προσέγγιση αυτή δίδεται ιδιαίτερη έμφαση στη μακροδομική διάσταση του είδους η οποία εξετάζεται ως διαδοχή *κινήσεων* (*moves*) και *βημάτων* (*steps*) που αντανακλούν και υπηρετούν τους επικοινωνιακούς στόχους του κειμένου. Μελετώνται επίσης τα λεξικογραμματικά στοιχεία τα οποία εμφανιζόμενα στα διάφορα οργανωτικά μέρη-κινήσεις του κειμένου υλοποιούν τις συγκεκριμένες κάθε φορά προθέσεις του είδους⁶. Ενδιαφέρον είναι ότι στη συγκεκριμένη θεώρηση αντιμετωπίζεται για πρώτη φορά η έννοια της *προτοτυπικότητας* (*prototypicality*) που βασίζεται σε μια γνωσιακή προσέγγιση των ειδών, η οποία όμως δεν αναπτύχθηκε επαρκώς. Παραμένει, παρόλα αυτά, ιδιαίτερα σημαντική η διαπίστωση ότι η παραγωγή και ερμηνεία ενός κειμένου και η αναγνώρισή του ως

4. Macken-Horarick (2001: 2).

5. Κατατοπιστικό για τη θεωρία του το Swales (1990). Επίσης το Bhatia (1993) για μια κριτική αντιμετώπιση της θεωρίας του Swales καθώς και νέες προτάσεις στην ανάλυση των κειμενικών ειδών.

6. Για μια επισκόπηση των κυριότερων εργασιών που αφορούν στη θέση και στη λειτουργία των γλωσσικών στοιχείων στα διάφορα είδη βλ. Paltridge (1997: 26).

μέλους ενός είδους κατευθύνεται από την προηγούμενη γνώση και εμπειρία την οποία φέρουν τα μέλη μιας κοινότητας ομιλητών σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Ο Swales διαμόρφωσε ένα σχήμα το οποίο αποτυπώνει την προθετική δόμηση των επιστημονικών άρθρων. Στόχος του υπήρξε όχι μόνο η παρουσίαση της σχηματικής δομής και των λειτουργικών μερών του αλλά και η εξέταση των τρόπων με τους οποίους εκφράζονται οι βασικές πληροφορίες και προωθούνται οι επιμέρους στόχοι του συγγραφέα. Συγκεκριμένα, ο Swales θεωρώντας το επιστημονικό άρθρο ως πρωτοτυπική μορφή των κειμένων που συναντάμε στην επιστημονική-ακαδημαϊκή κοινότητα, προσπάθησε να το χωρίσει σε διακριτά τμήματα με συγκεκριμένη σχηματική-γνωστική δομή, ιδιαίτερο στόχο και με αποτελεσματική αξιοποίηση των λεξικογραμματικών στοιχείων της γλώσσας. Τα τμήματα αυτά είναι: η εισαγωγή (*introduction*), η μέθοδος (*method*), τα αποτελέσματα της έρευνας (*results*) και τα συμπεράσματα-συζήτηση των αποτελεσμάτων (*discussion-conclusion*). Ιδιαίτερη έμφαση έδωσε στη μελέτη της εισαγωγής, διότι αποτελεί ένα μικρό σχετικά τμήμα του κειμένου, με αυτονομία, εύκολο στην προσέγγισή του από τον μελετητή, αλλά και δύσκολο στη συγγραφή του. Η σχηματική δομή της εισαγωγής αποτελείται από τρεις ρητορικές κινήσεις και επιμέρους βήματα. Το σχηματικό αυτό πρότυπο ο Swales ονομάζει: Δημιούργησε έναν ερευνητικό χώρο (*Create a Research Space ή CARS model*) και πιστεύει ότι αποτυπώνει και αναδεικνύει τα κομβικά σημεία-στόχους μιας τυπικής εισαγωγής επιστημονικού άρθρου. Το πρότυπο του Swales με τη ρητορική οργάνωση των κινήσεων έχει εφαρμοσθεί από τους ερευνητές συνήθως σε μικρά κείμενα: εισαγωγές άρθρων από διάφορους επιστημονικούς χώρους (Γλωσσολογία, Φυσικές επιστήμες, Ψυχολογία, Γεωπονία, Μικροβιολογία κ.λπ.), περιλήψεις άρθρων, εισαγωγές επιστημονικών ομιλιών, και σπανιότερα σε ολόκληρο κείμενο (επιστημονικά άρθρα σε περιοδικά ή εφημερίδες που αφορούν σε ιατρικά θέματα). Οι ερευνητικές αυτές προσπάθειες που ανιχνεύουν την οργανωτική δομή των διαφόρων κειμενικών ειδών, ακολουθώντας το θεωρητικό πρότυπο του Swales, προσπαθούν να απαντήσουν στο ερώτημα αν μια τέτοια ανάλυση μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο που θα αποκαλύψει τη διαφορετική δόμηση των ειδών ως αντανάκλαση τόσο των προθέσεων του δημιουργού τους, όσο και του κοινωνικοπολιτισμικού περιβάλλοντος εμφάνισής τους. Η έντονη ερευνητική προσπάθεια δείχνει ότι, πράγματι, τα αποτελέσματα μιας τέτοιας προσέγγισης, παρά τα θεωρητικά προβλήματα, είναι ενθαρρυντικά και διεισδυτικά στην κατανόηση αλλά και διδασκαλία των κειμενικών ειδών.

Η θεωρία του Swales, αν και προσφέρει σημαντικά κριτήρια στην οριοθέτηση της έννοιας είδος, και κάνει ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις σχετικά με την κοινωνική, όσο και την ψυχολογική-γνωσιακή πλευρά της παραγωγής και κατανόησης του κειμένου, δεν τις αναπτύσσει επαρκώς. Το κενό συμπληρώνει η πιο πρόσφατη προσέγγιση του B. Paltridge (1997) που έχει ως στόχο να μελετήσει την παραγωγή και κατανόηση των κειμένων και, κυρίως, να εξηγήσει γιατί σχετικά εύκολα

ανάγουμε ένα κείμενο στο είδος το οποίο ανήκει και αναγνωρίζουμε ένα επικοινωνιακό γεγονός ως την περίπτωση ενός συγκεκριμένου είδους. Η κατανόηση ενός είδους σχετίζεται με την επικοινωνιακή κατάσταση την οποία αντανακλά και αποτυπώνει. Η έκθεσή μας σε ποικιλίες επικοινωνιακές καταστάσεις, η προηγούμενη επομένως εμπειρία, μας έχει τροφοδοτήσει με συγκεκριμένες γνώσεις και έχουμε διαμορφώσει ορισμένα *διεπιδραστικά* (περιλαμβάνουν γνώσεις σχετικές με το καταστασιακό, εξωγλωσσικό και γλωσσικό περιβάλλον) και *γνωσιακά σχήματα* (τα οποία αποτελούνται από συγκεκριμένα σενάρια για κάθε επικοινωνιακή περίπτωση). Έτσι, ενεργοποιούνται ορισμένες κάθε φορά ενέργειες ή ρόλοι τους οποίους αναλαμβάνουν οι συμμετέχοντες, καθώς και λέξεις σχετικές και αναμενόμενες από το επικοινωνιακό γεγονός. Με τα δύο είδη σχημάτων ο Paltridge, αναπτύσσοντας τις απόψεις του Swales και του Fillmore, αναφέρεται στην αφομοιωμένη εμπειρία μας από τον περιβάλλοντα κόσμο και στην αποθηκευμένη γνώση σχετικά με λεκτικές ενέργειες. Και οι δύο ενεργοποιούνται και αποτυπώνονται στα κειμενικά είδη. Ο Paltridge πιστεύει, επίσης, ότι μια αποτελεσματική ανάλυση και κατανόηση των κειμενικών ειδών δεν πρέπει να εξαντλείται στην περιγραφή των λεξικογραμματικών επιλογών μόνο, παρά την αδιαμφισβήτητη συμβολή τους στην παραγωγή και κατανόηση των κειμένων, αλλά να στρέφει το κύριο ενδιαφέρον της στην εξέταση του σημασιολογικού-πραγματολογικού επιπέδου της γλώσσας, το οποίο φέρει και την κύρια ευθύνη για τη μορφή των κειμενικών ειδών. Ένας επαρκής προσδιορισμός του είδους, κατά τον Paltridge, στηρίζεται στην περιγραφή της οργάνωσής του με αναφορά στα *στοιχεία-οργανωτικές μονάδες του λόγου* (discourse elements), στις μεταξύ τους *σχέσεις* (discourse relations), στα *συστατικά των στοιχείων λόγου* (components of discourse elements), στις *σημασιολογικές-πραγματολογικές σχέσεις* που αναπτύσσονται αλλά και στην αλληλεπίδραση αυτής της οργανωτικής δομής με *στοιχεία διεπιδραστικών* (interactional frames) και *γνωστικών σχημάτων* (cognitive frames). Τα στοιχεία λόγου αποτελούν τα οργανωτικά μέρη του κειμένου, τα οποία μεταφέρουν συγκεκριμένο τύπο πληροφορίας και έχουν ορισμένο ρητορικό στόχο (π.χ. το οργανωτικό πρότυπο *πρόβλημα-λύση* είναι δυνατόν να αποτελείται από τα εξής στοιχεία λόγου: *κατάσταση, πρόβλημα, λύση και αξιολόγηση*). Η σχέση μεταξύ των στοιχείων λόγου αποκαλύπτεται κατά την ακολουθία τους στο κείμενο (π.χ. η σχέση *κατάστασης-προβλήματος, προβλήματος-λύσης και λύσης-αξιολόγησης* εμφανίζεται στα σημεία επαφής των στοιχείων λόγου.) Τα βασικά και διακριτά στοιχεία περιεχομένου, που συγκροτούν τα στοιχεία λόγου, υλοποιούν τις προθέσεις του ομιλούντος-γράφοντος, είναι τα *συστατικά στοιχεία* τα οποία ταυτίζονται με τις *κινήσεις* και τα *βήματα* του Swales καθώς και με τα *δομικά στοιχεία* της Hasan (1984). Οι *σημασιολογικές-ρητορικές σχέσεις* στο κείμενο (π.χ. *αιτία-αποτέλεσμα, προϋπόθεση-συνέπεια*) συμβάλλουν στην κατανόηση των προθέσεων και στην αποκάλυψη τυπικών σχημάτων τόσο στο επίπεδο των στοιχείων λόγου, όσο και των συστατικών τους. Γενικά, το πρότυπο του Paltridge αποτελεί έναν επιτυχή συνδυασμό κοινωνικοπραγματολογικών, εθνομεθοδο-

λογικών και ψυχολογικών απόψεων και προσφέρει ένα θεωρητικό πλαίσιο το οποίο συνεισφέρει αποτελεσματικά στον εντοπισμό και στην ταξινόμηση των ειδών.

2.3. Κειμενικά είδη και διδασκαλία

Η κατανόηση του ιδιαίτερου χαρακτήρα ενός κειμενικού είδους επιβάλλει μια προσέγγιση που θα ερευνά το γνωσιακό σχήμα του είδους και την υλοποίησή του μέσα από οργανωτικά σχήματα, λεξικογραμματικά στοιχεία, κειμενικές δομές και προθετικές σχέσεις. Με τον τρόπο αυτό συνδέουμε αφηρημένες οργανωτικές δομές με συγκεκριμένες γλωσσικές πραγματώσεις και κατανοούμε τη σχέση προθετικότητας-λειτουργίας και μορφής. Συγκεκριμένα, η διδασκαλία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση των κειμενικών ειδών (όπως περιληψη, δοκίμιο, διαφήμιση, δημοσιογραφικό, λογοτεχνικό κείμενο) θεωρούμε ότι θα μπορούσε να γίνει αποτελεσματικότερη ακολουθώντας ένα πρότυπο που στοχεύει στην περιγραφή της πρωτοτυπικής μορφής ενός είδους, όπως αυτό εμφανίζεται μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον. Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές θα μπορέσουν να εξοικειωθούν με την έννοια της πρωτοτυπικότητας και τη συμβολή της στον καθορισμό των ειδών και θα κατανοήσουν ευκολότερα τη σχέση μεταξύ κειμένων που ανήκουν στο ίδιο είδος, αλλά παρουσιάζουν διαφορές και αποκλίσεις από το κείμενο-πρότυπο. Επίσης, μπορούν να ασκηθούν στον εντοπισμό της έννοιας που κατέχει κεντρική θέση και οργανώνει το γνωσιακό σχήμα το οποίο έχουμε διαμορφώσει για κάθε είδος. Η γνωσιακή προσέγγιση των κειμενικών ειδών θα απαντήσει στον προβληματισμό των μαθητών σχετικά με την παραγωγή και την κατανόησή τους και θα τους προσφέρει μια δυναμική εικόνα και όχι μια παγωμένη σύμβαση. Ένα βασικό σημείο που θα πρέπει να τονίσει ο διδάσκων είναι ότι κάθε κειμενικό είδος αποτελεί ένα συστηματικά οργανωμένο όλο όπου η μακροδομική οργάνωση και οι λεξικο-γραμματικές επιλογές αλληλεπιδρούν και αλληλοσυμπληρώνονται προκειμένου να εξυπηρετήσουν τον επικοινωνιακό στόχο του. Η έμφαση στη διδασκαλία της ρητορικής οργάνωσης των κειμένων συνεισφέρει στην κατανόηση του λειτουργικού ρόλου κάθε κειμενικού τμήματος και της συμβολής του στη σύνθεση του κειμενικού συνόλου. Η εξοικείωση επίσης των μαθητών με τα ρητορικά οργανωτικά πρότυπα (π.χ. πρόβλημα-λύση) διευκολύνει την κατανόηση του ρητορικού μηχανισμού που υπόκειται της επιφανειακής δομής του κειμένου. Ο εντοπισμός των ρητορικών προτύπων δε σε διάφορα κειμενικά είδη οδηγεί στην καίρια παρατήρηση ότι η ίδια ρητορική δομή παίρνει διαφορετικές μορφές και έχει διαφορετική λειτουργία ανάλογα με τον στόχο του κειμενικού είδους. Τα μακροδομικά σχήματα κατανοούνται καλύτερα, όταν ο διδάσκων επισημαίνει τα λεξικογραμματικά στοιχεία, τις προθετικές σχέσεις και τις κειμενικές δομές που υλοποιούν κάθε τμήμα της κειμενικής οργάνωσης. Με τον τρόπο αυτό ο μαθητής κατανοεί ότι τα στοιχεία αυτά δεν είναι τυχαία, αλλά εμφανίζονται και μεταβάλλονται για να υπηρετήσουν με τον αποτελεσματικότερο τρόπο τους ειδικότερους αλλά και γενικότερους στόχους του κειμένου. Οι λεξικές συνάψεις, οι γραμματικοί συνδυασμοί και τα κειμενικά σχήματα αποτελούν ενδείξεις των μηχανισμών επιλογής που ακολουθούν

νται ως πραγματώσεις των εναλλασσόμενων επικοινωνιακών στόχων. Η σύνδεση των επιλογών αυτών με τον στόχο κάθε τμήματος της μακροδομής του κειμένου θα γίνει σαφέστερος αρχικά με την παρατήρηση σε διάφορα κείμενα, στη συνέχεια μέσα από ειδικά σχεδιασμένες ασκήσεις και, τέλος, με τη δημιουργία από τους μαθητές οργανωτικών τμημάτων ή και ολόκληρου κειμένου, όπου θα συζητούνται οι λεξικογραμματικές επιλογές τους. Έτσι, η διδασκαλία των γλωσσικών στοιχείων εμπλουτίζεται, γιατί παρουσιάζει μέσα στο κείμενο τη χρήση τους ως πραγμάτωση συγκεκριμένου επικοινωνιακού στόχου. Η διδασκαλία των χρόνων ή της τροπικότητας π.χ. πιστεύουμε ότι θα αποκαλύψει γνωστές αλλά και άγνωστες πλευρές της λειτουργίας τους και θα διεκδικήσει επάξια τον επικοινωνιακό της χαρακτήρα.

3. Συμπεράσματα

Κλείνοντας, πιστεύουμε ότι μια γνωσιακή προσέγγιση των κειμενικών ειδών που συνεξετάζει τη μακροδομική σχηματική οργάνωση του είδους με τις λεξικογραμματικές πραγματώσεις, τη θεματική δόμηση και τις προθετικές-κειμενικές σχέσεις θα μπορούσε να προσφέρει θετικά και στη διδασκαλία των κειμενικών ειδών στην εκπαιδευτική πρακτική, η οποία τα τελευταία χρόνια συνεχώς εμπλουτίζεται και υιοθετεί τα διδάγματα της ανάλυσης λόγου α) με την ευαισθητοποίηση των μαθητών σχετικά με την πρωτοτυπική παρουσία και τη γνωσιακή προσέγγιση του κειμενικού είδους, β) με τη συνειδητοποίηση από τους διδασκόμενους της σχέσης των λεξικογραμματικών επιλογών και των επικοινωνιακών στόχων κάθε οργανωτικού τμήματος του κειμένου και γ) με τη δυνατότητα που θα παρέχεται στους μαθητές να εξασκούνται στην παραγωγή διαφόρων κειμενικών ειδών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bhatia, V. 1993: *Analyzing Genre: Language Use in Professional Settings*. New York: Longman
- Eggins, S. 1994: *An Introduction to Systemic-Functional Linguistics*. London: Pinter.
- Γεωργακοπούλου, Α. και Γούτσος, Δ. 1999: *Κείμενο και Επικοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Halliday, M.A.K. 1985: *An Introduction to Functional Grammar*. Oxford: Edward Arnold.
- Hasan, R. 1984: "The nursery tale as a genre". *Nottingham Linguistic Circular* 13: 71-102.
- Macken-Horarick, M. 2001: «Γλωσσική αγωγή στη Β/θμια εκπαίδευση στην Αυστραλία. Μια συστημική λειτουργική οπτική» *Γλωσσικός υπολογιστής* 2: 73-99.
- Martin, J.R. 1989: *Factual Writing: Exploring and Challenging Social Reality*. Oxford: Oxford University Press.
- Paltridge, B. 1997: *Genre, Frames and Writing in Research Settings*. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins.
- Swales, J. 1990: *Genre Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.